

Gunnar Heiene:

Miljøetikk – bidrag fra religioner og livssyn

I denne artikkelen diskuterer Gunnar Heiene miljøengasjement forankret i religioner og livssyn i etterkant av FNs klimamøte i København. Artikkelen er en bearbejdet versjon av et foredrag Heiene holdt på MFs etterutdanningskurs for religionslærere i januar 2010.

Et av de mer spektakulære innslagene i mediene i desember 2009 var de norske biskopenes opptreden i Operaen sammen med Hans-Erik Dyvik Husby, hovedrolleinnehaver i Jesus Christ Superstar og tidligere Turboneger-vokalist. Bakgrunnen var biskopenes felles ”klimareise” til København i forbindelse med klimatoppmøtet.

Religiøst klimaengasjement

Dette er bare ett av mange eksempler på at miljøspørsmål for alvor har kommet på kirkens dagsorden, ikke bare i Norge, men i mange land. Og det er ikke bare kristne kirkesamfunn som er opptatt av naturvern og klimakamp. Det kom til uttrykk da FNs utviklingsprogram (UNDP) og organisasjonen Alliance of Religions and Conservation (ARC) i begynnelsen av november 2009 arrangerte et møte på Windsor med deltakelse fra mange ulike religioner. Hensikten med konferansen med temaet ”Many Heavens, one Earth” var å mobilisere verdensreligionene før København-møtet. Både verten, prins Philip, og FNs generalsekretær, Ban Ki-moon, berømmet religionenes innsats i klimakampen og understreket at bidragene fra religiøse samfunn og grupper er av stor betydning for å få i gang den snuoperasjonen som må til for å hindre den truende klimakatastrofen.

Et annet initiativ fra november 2009 understreker den religiøse og etiske dimensjonen i engasjementet for miljøet. Et opprop fra Longyearbyen, ”Rop fra Arktis”, undertegnet av kirkelige representanter og sentrale for-

skere på Svalbard, kom med følgende utfordring:

”I Arktis ser vi allerede at livsbetingelsene endres. Dyr og planter sliter. Urbefolkninger kan ikke drive sin fangst som før. Dermed forandres hele eksistensgrunnlaget. Vi retter et rop fra Arktis til utsendingene på klimatoppmøtet i København med bønn om å stå sammen for miljøet. Vi gjør det på vegne av mennesker over hele kloden som hver på sitt vis vil lide om ikke jordens ledere enes om tiltak som monner. Før det er for sent!”

Et amerikansk nettsted, ReligionLink, demonstrerer bredden i det religiøse miljøengasjementet i USA. Her finner vi en ”source guide on religion and the environment” som introduseres med følgende utsagn: ”Now the religious environmental movement is blooming in depth, diversity and impact. Most faith groups are actively pursuing environmental goals, and thousands of individuals motivated by faith are addressing environmental concerns, often through personal behavior or secular groups.”

Men fortsatt er det viktige divergenser i det religiøse miljøengasjementet, tilføyes det i introduksjonen. Ikke minst i USA har vi også sett eksempler på krass kritikk av miljøengasjementet. Den konservative evangelikale lederen Chuck Colson har vakt oppsikt med sin påstand om at klimaet er i ferd med å bli en ny religion, og at jorda kan komme til å ta den plassen som tradisjonelt tilhører Bibelens Gud.

Religionens tilbakekomst

Hva er så bakgrunnen for det sterke religiøse miljøengasjementet i dag? Det er åpenbart at det mange har kalt ”religionens tilbakekomst” i samfunnet har bidratt til større lydhørhet for religiøse bidrag i samfunnsdebatten. Forestillingen fra 1960-årene av om at samfunnet utvikler seg i stadig mer sekulær retning, er blitt kraftig revidert i de senere år. I en artikkel fra 2008 om ”det post-sekulære samfunn” skriver Jürgen Habermas om hvordan religion har fått økt innflytelse, ikke bare globalt, men også innenfor den nasjonale offentlighet. Særlig tenker han på at kirken og religiøse organisasjoner i økende grad spiller en rolle som ”fortolkningsfellesskap” i offentligheten i sekulære samfunn. Religiøse grupperinger kan få innflytelse på den offentlige opinionen gjennom relevante bidrag til viktige spørsmål i vår tid, hevder Habermas, som nevner klimaendringer som ett av flere verdiladede temaer der religiøse bidrag kan være med på å legge premisser for debatten.

Selvsagt vil også ikke-religiøse livssynsgrupperinger kunne ha en tilsvarende rolle i debatten. I ”Norsk Humanistmanifest 2006”, utgitt av Human-Etisk Forbund, finner vi formuleringer om ansvaret for miljøet: ”Vi må arbeide sammen med andre for det felles beste og ta inn over oss vårt ansvar for og avhengighet av natur og miljø.” Men i tiden rundt klimamøtet i København har det ikke vært lett å finne stoff om dette temaet verken på HEFs hjemmesider eller på tilsvarende sider for Holistisk Forbund.

Religionsdialog om miljøspørsmål

Miljøspørsmål har vært tematisert i dialog mellom ulike religioner og livssyn, både i Norge og i mange andre land. I 1994 ble det i Norge publisert et hefte som resultat av en religiøs dialog om miljøspørsmål, under tittelen *En levende jord i krise. Et felles kall til åndelig oppvåkning. Et hefte om økologi, religion og spiritualitet*. En viktig bakgrunn både for denne dialogen og for det religiøse klimaengasjemen-

tet i dag er *Assisi-møtet* i 1986, der miljøorganisasjonen WWF tok initiativ til å arrangere en pilgrimsferd til Assisi med representanter for de fem store verdensreligionene, hinduisme, buddhisme, jødedom, kristendom og islam. Dette møtet ble starten på organisasjonen bak møtet på Windsor november 2009, ARC. Møtet ble innledet av fransiskaneren Fader Ser-rini, som kommenterte religionenes bidrag på følgende måte:

”We are convinced of the inestimable value of our respective traditions and of what they can offer to re-establish ecological harmony; but, at the same time, we are humble enough to desire to learn from each other. The very richness of our diversity lends strength to our shared concern and responsibility for our Planet Earth.”

Etter møtet ble ”The Assisi Declarations” publisert, med separate erklæringer skrevet av representanter fra de fem religioner som deltok på møtet, i tillegg til erklæringer fra baha’i, jainismen og sikhismen.

En av grunnene til at nettopp miljøspørsmålene har stått sentralt i dialogen mellom religionene de siste tiårene, er bevisstheten om at den økologiske krisen er global, og derfor krever felles innsats på tvers av nasjonale, kulturelle og religiøse skillelinjer. Det store flertall av mennesker på jorda tilhører en religiøs tradisjon, og flertallet av dem befinner seg i den tredje verden, som vil bli hardest rammet av klimakrisen. Religiøse mennesker kan naturligvis engasjere seg i ulike fora, men det er utvilsomt viktig at budskapet om å ta vare på naturen også formuleres i et religiøst språk og støttes av religiøse autoriteter. Muligheten for bevisstgjøring og holdningsendring er større når ansvaret for miljøet formuleres i lys av religionenes virkelighetsoppfatning, verdier og normer.

En annen side ved religionsdialogen er behovet for å korrigere ensidige oppfatninger av naturen og forholdet mellom mennesket og

naturen. Det er særlig Vestens naturoppfatning som har stått i sentrum, med sin dualisme mellom menneske og natur. Etter 1967 har det vært en omfattende debatt om kristendommens rolle i forhold vår tids økologiske krise. Debatten sprang ut av Lynn Whites artikkel om de historiske røtter til økokrisen i tidsskriftet *Science*. Selv om Whites tese om monoteismens negative effekt på naturforståelsen er modifisert og nyansert gjennom debatten, er det likevel god grunn for religionene, ikke minst for vestlig kristendom, til å reflektere over hvordan en ensidig antroposentrisk og rasjonalistisk virkelighetsforståelse har preget vår kultur de siste århundrene. Ikke minst har utfordringene fra urfolks natursyn og religiøsitet spilt en rolle for den selvkritikk som har blitt formulert av kristen teologi. Samtidig har kritikken ført til nylesning av tekster fra Bibelen og andre hellige skrifter i lys av økokrisen for å hente fram tanker og forestillinger som er relevante for å forstå de utfordringer naturmiljøet i dag stiller oss overfor. Vi skal derfor se litt nærmere på sentrale trekk i naturforståelsen i de fem verdensreligioner, med vekt på de trekk som kan gi en positiv motivasjon for miljøengasjement.

Buddhismen

Ikke uventet har representanter for buddhismen tidlig fanget opp utfordringene fra økokrisen. Et eksempel er Dalai Lamas "Økologiske manifest" fra 1987, som tar utgangspunkt i grunnleggende trekk ved buddhistisk tenkning. Det første av buddhismens fem bud formulerer et krav om ikke å skade noen levende vesener, og det er nærliggende å sette det inn i en økologisk sammenheng. Selv om buddhismen preges av en negativ holdning til naturen og den ytre sansbare verden finner vi likevel en idealisering av uberørt natur og det enkle liv i pakt med naturgrunnlaget. Dette kommer blant annet til uttrykk i munkevesenets enkle, naturbevarende livsstil. Også tanken om alle tings gjensidige avhengighet,

som er beslektet med moderne økologiske forestillinger, kan motivere for miljøvern. I Assisi-erklæringen fremheves harmonien mellom mennesker og naturen som har preget buddhismens historie, og den buddhistiske teksten avsluttes med flere sitater fra Dalai Lama. I et senere foredrag (1988) har Dalai Lama understreket den viktige tanken i buddhismen om at all forandring begynner i menneskets indre: "Hvis vi vil nå fram til en mer effektiv bevaring av naturen, er den indre balanse i mennesket helt vesentlig. [...] I siste instans må beslutningen om å redde miljøet oppstå i menneskets hjerte."

Hinduismen

Også i hinduismen finner vi en dobbelthet i naturforståelsen. Fra en side sett er naturen som materie et problem, fordi den binder mennesket til gjenfødelsenes kretsløp og hindrer sjelen i nå moksha, foreningen med det guddommelige. På den annen side er mennesket dypt integrert i naturens sammenheng, og dermed også i det guddommelige, som nettopp uttrykker seg gjennom naturen. Alt i universet tilhører Gud, og derfor er "ærefrykten for livet" en sentral tanke i hinduismen. Det "biosentriske" perspektivet som legger vekten på fellesskapet mellom alt liv, harmoni med naturen og en overordnet verdensorden (dharma), som mennesket er forpliktet til å opprettholde, kan motivere til aktiv kamp for miljøvern. Dette er ikke bare en sosialetisk oppgave, men dypest sett en åndelig oppgave. Naturen er ikke bare et nødvendig onde, den er også medium for sjelenes vei mot frigjøringen fra kretsløpet, samsara. I hinduistisk kultus spiller hellige trær og andre hellige naturfenomener en viktig rolle. I Assisi-erklæringen uttrykkes dette på følgende måte: "The divine is not exterior to creation, but expresses itself through natural phenomena."

Islam

Grunnlaget for naturforståelsen i islam er tanken om Allah som skaper, Guds enhet (taw-

hid) og skapelsens helhet. Naturen er skapt til glede og nytte for mennesket, som står over alle andre levende vesener. Hovedtendensen i islam er dermed en klar fremhevelse av Allahs transcendens i forhold til alt det skapte, og en hierarkisk oppfatning av forholdet mellom Allah, mennesket og det øvrige skaperverket. I islamsk mystikk (sufismen) finner vi likevel forestillingen om en gjennomtrengende enhet mellom skaperen og det skapte. Veien til moderne økologisk tenkning er derfor kortere her. I tradisjonell islam er miljøvern begrunnet med at mennesket har ansvar for å kjenne sin plass i helheten for ikke å skape kaos og uorden, og dette medfører også et ansvar for å bevare miljøet og naturgrunnlaget. Islams naturetikk er dermed klart "antroposentrisk" i den forstand at naturen er til for menneskets skyld og skal vernes av mennesket.

Jødedommen

Også i jødedommen er tanken om det skarpe skillet mellom skaperen og skaperverket utgangspunktet for naturforståelsen. Jahve er verdens skaper, og derfor er naturen hans eiendom: "Jorden og det som fyller den, verden og de som bor i den, alt hører Herren til" (Sal 24,1). Dette er begrunnelsen for bestemmelsene om jubelåret og sabbatsåret (3 Mos 25), som nettopp skal sikre naturgrunnlaget. Naturen er god, men ikke hellig. Som i islam er naturvern begrunnet i menneskets plikt til å handle ansvarlig overfor skaperen. Derfor kan vår tids økokrise fortolkes som en ødeleggelse av skaperverket som krenker Guds mening både med skapelsen og med mennesket. Konkret har dette ansvaret blant annet kommet til uttrykk i det store skogplantingsprogrammet i Israel de siste tiårene.

Kristendommen

Kristendommens natursyn bygger på den samme skapelsesteologi som jødedommen, med vekt på menneskets forvalteransvar for skaperverket, begrunnet i menneskets gudbil-

ledlighet. Både islam, jødedom og kristendom har likhetstrekk i sitt antroposentriske natursyn. I nyere tid har mange representanter for kristen naturetikk imidlertid forsøkt å moderere dette inntrykket, blant annet for å imøtegå kritikken fra økologisk hold om kristendommens angivelige ansvar for økokrisen. Nylesning av bibeltekster har ført til et mer differensiert bilde av kristendommens bidrag til naturforståelse og miljøetikk. Tekster som Rom 8,22 har vært brukt som eksempel på at vi også i kristendommen finner en grunnleggende solidaritet i skaperverket der mennesket står sammen med den øvrige skapning i lengselen etter frigjøring. Nyere økoteologi fremhever sammenhengen mellom skaperverkets integritet, rettferdighet og fred. Viktige teologiske momenter er trenighetslæren, inkarnasjonen og tanken om "den kosmiske Kristus".

Religion som ressurs

Denne korte oversikten over forståelsen av naturen og utfordringene fra vår tids økokrise viser både fellestrekk og forskjeller mellom religionene. Mens buddhismen og hinduismen kan sies å peke i retning av en biosentrisk naturoppfatning, med vekt på helheten og sammenhengen i naturens liv, representerer jødedommen, kristendommen og islam en overveiende antroposentrisk naturoppfatning, selv om det i senere år, særlig innenfor kristendommen, har vært gjort forsøk på en tilnærming til en mer biosentrisk oppfatning.

Ansvar for natur og miljø kan begrunnes på mange måter ut fra de religiøse tradisjoner. En sentral tanke er menneskets ansvarlighet og fornuftens rolle i etiske valg. Men også forståelsen av menneskets synd og ufullkommenhet kan motivere for endring. Andre dimensjoner er knyttet til forståelsen av bønnens rolle og hensikten med offer, dessuten til den "sakramentale" dimensjon ved det religiøse liv og betoningen av rettferdighet og profetisk kritikk av samtiden. Dette er inspi-

rasjonskilder som forhåpentligvis vil styrke det religiøse engasjementet for miljøet og bidra positivt i klimakampen.

Litteratur

En levende jord i krise. Et felles kall til åndelig oppvåkning. Et hefte om økologi, religion og spiritualitet, red. Oddbjørn Leirvik og Øyvind Solum, Oslo 1994.

Gottlieb, Roger S.: *A Greener Faith: Religious Environmentalism and Our Planet's Future*, Oxford 2006.

Habermas, Jürgen. "Secularism's Crisis of Faith: Notes on Post-Secular Society". *New Perspectives Quarterly* 25 (2008) s. 17-29.

Jensen, Tim & Mikael Rothstein: *Gud – og grønne skove. Religioner og naturbevarelse*, København 1991.

Lodge, David M. & Christopher Hamlin: *Religion and the New Ecology*, Notre Dame 2006.

Tanner, Ralph & Colin Mitchell: *Religion and the Environment*, New York 2002.

World Religions and Ecology (serie, fem bøker), London/New York 1992.

Gunnar Heiene, professor ved Det teologiske Menighetsfakultetet i Oslo.
Adresse: gunnar.heiene@mf.no

